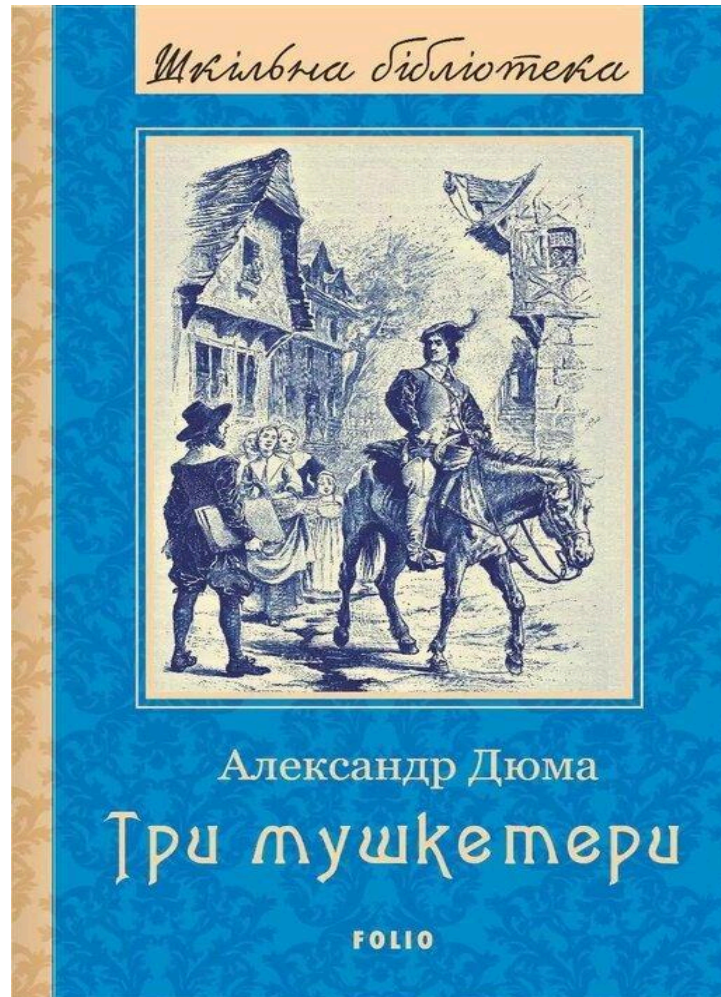

Централізована бібліотечна система для дорослих м. Одеси

Центральна міська бібліотека ім. І. Франка

Інформаційно-бібліографічний відділ

Пригоди непереможної четвірки

до **180-річчя** з дня першої публікації роману А. Дюма
«Три мушкетери»

Одеса-2024

Олександр Дюма-батько - знаменитий французький письменник, драматург, журналіст. Майстер пригодницького роману. Один із найпопулярніших письменників у світі. Хочемо навести вам, шановні колеги, цікавий факт про творчість Олександра Дюма-батька. За підрахунками дослідників, у своїх романах Дюма вивів на сцену всього 37 267 персонажів: 4 056 головних дійових осіб, 8 872 другорядних персонажів та 24 339 фігурантів!!!

Олександр Дюма народився 24 липня 1802 року у Віллер-Котрі. Батько - Тома-Александр Дюма, офіційно Даві де ля Пайєстрі - французький генерал. Було призначено Наполеоном командувачем кавалерією. У битві на мосту Клаузен 24 лютого 1797 року в Австрійських Альпах, сам зупинив австрійський ескадрон, за що Бонапарт прозвав його «Горацією Коклесом з Тіроля» на ім'я давньоримського героя Горація Коклеса. Під час Єгипетського походу, невдалої спроби Франції підкорення Єгипту та Леванту, командувач французької кавалерії негативно озвався про експедицію Наполеона і зажадав перевести його назад до Франції. Це прохання було задоволено у березні 1799 року. Дюма залишив Єгипет на старому судні, яке сіло на мілину у водах Неаполітанського королівства. Генерал був узятий у полон і кинутий у підземелля. Його колишній друг Наполеон не зробив жодної спроби його звідти визволити. У в'язниці Дюма кілька разів намагалися отруїти, і лише 5 квітня 1801 року його відпустили. Додому чоловік повернувся виснаженим та хворим. До раку шлунка додалася глухота та сліпота на одне око. Його зірка згасла так само швидко, як і спалахнула. Дюма старший помер у 1806 році, а сімейство, що впало в немилість імператора, залишилося без засобів для існування. З цієї причини дитинство майбутнього всесвітньо відомого письменника пройшло в атмосфері розрухи та злиднів. Бабуся Дюма по батьківській лінії була чорношкірою рабинею з острова Гаїті, тому Дюма вважався кварталом (так називали людину, у якої один предок у другому поколінні (дід, бабка) належав до негроїдної раси, тобто нащадок мулатного та білого батьків).

Мати - Марія-Луїза Лабуре, дочка господаря готелю у Віллер-Котрі. Саме мати майбутнього метра, яка марно намагалася вибити у держави стипендію на навчання в ліцеї, познайомила гаряче улюблене чадо з основами граматики та читання, а сестра прищепила любов до танцю.

Його дитинство та юність пройшли у рідному місті Віллер-Котрі у департаменті Ена. Там він потоваришував з Адольфом де Левеном, майбутнім французьким театральним режисером та лібретистом, своїм ровесником, поетом та завсідником паризьких театрів. Це знайомство так вплинуло на майбутнього письменника, що Дюма вирішив неодмінно стати драматургом. Без грошей та зв'язків,

сподіваючись лише на старих друзів батька, він вирішив перебратися до Парижа. За протекцією генерала Фуа, двадцятирічного Олександра, який не мав освіти (його козирем був лише прекрасний почерк), дали посаду в Пале-Роялі (Париж) у канцелярії при герцозі Орлеанському. Один із його знайомих, щоб розширити кругозір і поповнити скарбничку знань молодого людини, склав для Олександра список авторів, твори та праці яких він мав прочитати: туди входили книги класиків, мемуари, хроніки. Окрім іншого, Дюма відвідував театри з метою вивчити професію драматурга, на одній із вистав він випадково познайомився з відомим письменником і пристрасним бібліофілом Шарлем Нодьє.

Разом з Левеном, який вважав, що успіху легше досягти в легкому жанрі, Дюма склав водевіль «Полювання та кохання», який був прийнятий до постановки театром «Амбігю-комік». Якимось, на одній із щорічних художніх виставок найпрестижнішого Паризького Салону Дюма звернув увагу на барельєф із зображенням вбивства італійського аристократа, маркіза Джованні Мональдескі. Прочитавши у «Всесвітній біографії» статтю про Мональдескі та шведську королеву Христину, Дюма вирішив написати на цю тему драму. Спочатку він запропонував співпрацю Фредеріку Сульє - французькому популярному романісту та драматургу. Сульє не погодився і, зрештою, кожен вирішив написати свою «Христину». П'єса Дюма сподобалася королівському комісару при "Комеді Франсез" барону Тейлору, з його допомогою "Крістину" прийняли за умови, що Дюма її доопрацює. Але виконавиця головної ролі – мадемуазель Марс – була категорично проти! На жаль, автор та провідна актриса не досягли порозуміння. Драма на сцені "Комеді Франсез" так і не з'явилася.

Справжній успіх прийшов до письменника на початку 1829 року. За два місяці до того Олександр написав п'єсу у п'яти актах «Генріх III та його двір». Актори «Комеді Франсез» після читання п'єси в салоні відомої французької письменниці, поетеси та драматурга Мелані Вальдор попросили прийняти твір до постановки поза чергою. Прем'єра пройшла успішно 10 лютого 1829 року, і це була перемога романтиків у театрі, який досі вважався опорою класицизму. Публіка з третього стану сприйняла виставу як розвінчання авторитету монархії.

Далі Дюма пише ряд відомих драм і комедій, які свого часу користувалися гучною славою. Серед них: «Антоні», «Кін, геній та безпутство», «Таємниці Нельської вежі».

П'єси молодого Дюма, які принесли йому славу в роки запізнілого вторгнення романтизму на паризьку сцену, не відрізнялися художньою досконалістю, але він, як ніхто інший, мав вміння тримати увагу публіки з першого до останнього акту і складати ефектні репліки під завісу. Його ім'я на афіші для директорів театрів означало великі

збори, а для інших драматургів він став співавтором, здатним призвести до успіху найневдаліші п'єси.

Дюма став завсідником знаменитого салону Нодьє в Арсеналі, де збиралися представники нової школи – романтизму. Він одним із перших звернувся до драми із сучасного життя, наважився торкнутися ролі пристрасті у суспільстві. Новим було і те, що автор наділив сучасну людину таким розпалом почуттів, який, за загальноприйнятою думкою, був скоріше властивий епосі Відродження. Його п'єса «Антоні» була заснована на обставинах особистого життя - тоді Дюма переживав пристрасне захоплення поетесою Мелані Вальдор, яку вивів у п'єсі в образі Адель д'Ерве. Прем'єра драми відбулася 3 травня 1831 року у театрі Порт-Сен-Мартен.

Влітку 1830 року у Франції відбулася Липнева революція, яка скинула Карла X і затвердила буржуазне королівство. На престол вступив герцог Орлеанський під ім'ям Луї-Філіппа. Олександр Дюма був серед повстанців, які штурмували королівський палац Тюїльрі. З перших днів революції Олександр Дюма взяв діяльну участь у громадському житті і виконав кілька важливих доручень генерала Лафайєта, який тоді очолював Національну гвардію. 5 червня 1832 року у Парижі ховали генерала Ламарка. Дюма, який був особисто знайомий з ним, на прохання родичів покійного генерала очолив колону артилеристів, що прямувала за траурним катафалком. Коли поліція стала розганяти натовп, сталося те, чого й слід було очікувати: траурна хода стала початком революційного повстання. За кілька днів воно було жорстоко придушене. Одна з роялістських газет надрукувала хибне повідомлення про те, що Олександра Дюма зі зброєю в руках було схоплено поліцейськими і тієї ж ночі розстріляно. Насправді цього не було, але Дюма погрожував арешт. За порадою друзів він залишив Францію і вирушив до Швейцарії, де прожив кілька місяців, готуючи до видання свій перший історико-публіцистичний нарис «Галія та Франція».

У 1830-х роках у Дюма виник задум відтворити історію Франції XV-XIX століть у великому циклі романів, початок якому було покладено романом «Ізабелла Баварська». Історичною основою послужили записки середньовічного французького письменника, поета та літописця Жана Фруассара, «Хроніка часів Карла VI» давньоримського поета-сатирика Ювенала, «Історія герцогів Бургундських» французького історика, публіциста, дипломата та політичного діяча Проспера де Баранта.

Більш довговічний успіх супроводжував романи Дюма, які охоплюють безліч епох і країн. Виділяються цикли творів: про останніх королів династії Валуа та їх придворних, про мушкетерів середини XVII

століття, про двор Марії-Антуанетти (вісім книг), про наполеонівську Францію (не завершено). Романи Дюма перекладені безліччю мов і продовжують позичати сюжетний матеріал для численних адаптацій, включаючи кінематографічні.

Наприкінці 1830-х років французькі газети для збільшення числа передплатників практикували публікацію романів з продовженням. Дюма був одним із найбажаніших письменників для видавців газет: його твори користувалися величезною популярністю, його ім'я приваблювало багато читачів. Один із співавторів Дюма, французький поет, прозаїк, драматург та перекладач Жерар де Нерваль, познайомив його з професійним істориком, але маловідомим літератором Огюстом Маке і під його впливом Дюма вирішив звернутися до жанру історико-авантюрного роману, в якому реалії минулих епох служать тлом для героїв пригод. Дюма переробив п'єсу Маке «Карнавальний вечір» («Батільда»), прем'єра якої відбулася у театрі Ренесанс. Молодий автор був у захваті від успіху і запропонував Дюма проект роману з часів регентства «Добряк Бюва». Дюма брав участь у його переробці, в остаточному варіанті роман отримав назву «Шевальє д'Арманталь». Він був прийнятий до публікації газетою "Ле Сьєкль", що скупила всі майбутні твори Дюма. Проте проти того, щоб «Шевальє...» було підписано обома авторами, виступив редактор газети, тому роман вийшов як твір Олександра Дюма. Разом з Дюма Маке працював над «Трьома мушкетерами», «Графом Монте-Крісто», «Королевою Марго», «Жіночою війною». Листування Дюма та Маке свідчить, що внесок останнього в романи був значний. Історик літератури Альбер Тібодє навіть пропонував називати їх Дюма-Маке, вважаючи, що авторство романів має позначатися подвійним ім'ям.

У 1840 році Олександр Дюма одружився з актрисою Ідою Фер'є, продовжуючи при цьому бути у зв'язку з багатьма іншими жінками. Через велелюбність Дюма шлюб продовжився недовго, подружжя фактично розлучилося в 1844 році, але офіційно розлучення так і не було оформлено.

У 1840-і і 1850-і роки Дюма працював у шаленому темпі. Оскільки платили йому за рядки, щодня з-під його пера виходило близько 24 тисяч літер або 500 рядків свіжого тексту. Нові глави з'являлися в міру публікації попередніх. Іноді в його роботі було одночасно кілька романів, які друкувалися конкуруючими виданнями. Плодючість Дюма викликала здивування, а оглушливий успіх його книг породжував заздрість та численних ворогів. У 1845 році вийшов памфлет Ежена де Мірекура «Фабрика романів "Торговий дім Олександр Дюма і Ко"», де автор не тільки звинувачував Дюма в тому, що він безжально експлуатує «літературних рабів», але і торкнувся його приватного життя. Дюма подав на Мірекура до суду і виграв процес, проте йому не вдалося припинити поширення чуток, що

ганьблять його. У зв'язку з виходом памфлету він просив Огюста Маке написати листа, де той відмовлявся від своїх прав на перевидання книг, створених разом із Дюма. Пізніше, коли стосунки з Дюма були зіпсовані, Маке стверджував, що написав листа під натиском. В 1858 Маке подав до суду на Дюма, вимагаючи визнати своє співавторство при створенні 18 романів, але програв один за одним три процеси. В останні дні життя Дюма, вже будучи важко хворим, говорив синові про «таємні рахунки» між ним та Маком. Крім Огюста Маке, Олександру Дюма свої послуги пропонували маркіз де Шервіль та інші літератори. Так, «Дві Діани» та (частково) «Асканіо» вийшли з-під пера Поля Меріса, французького письменника, драматурга, редактора та видавця. Внесок Маке (та інших співавторів) у романи, підписані Дюма, продовжує залишатися предметом дискусій літературознавців. Насамперед Огюст Маке претендував на співавторство «Трьох мушкетерів». Сучасні дослідники творчості Дюма-батька ці претензії відкидають: головним аргументом є той факт, що Маке самотійно не зумів навіть наблизитись до рівня цього шедевра історичної прози. Маке лише пропонував сюжет, інтригу, складав план. Дюма ж розвивав інтригу, доопрацьовував план, а потім писав роман, переробляючи матеріал. Майже всі співробітники Дюма намагалися написати щось самотійно, але ці твори, позбавлені сили уяви та стилю, не увійшли до історії літератури. Звичайно, романи Дюма — це авторська робота.

Тим не менш, існування «фабрики» не викликає сумнівів: літературна спадщина Дюма складає сотні томів, і написати стільки поодинокі (і навіть продиктувати) фізично було неможливо навіть самому працювиту та працездатному автору, тим більше за те порівняно недовге життя, що прожив Дюма.

Дюма багато заробляв, але багато й витрачав, щоб вести розкішний спосіб життя: в 1847 їм було відбудовано садиба (шато) біля Порт-Марлі, названа Монте-Крісто; видавав журнали та створив власний Історичний театр (обидва ці підприємства закінчилися невдало). Після перевороту 1851 року письменник і драматург опинився в опалі, від кредиторів утік до Брюсселя, де почав писати мемуари, які за своїми художніми достоїнствами не поступаються його найкращим белетристичним творам. 1853 року, повернувшись до Парижа, заснував газету «Мушкетер» (що проіснувала до 1857 року), в якій друкував свої мемуари. Під час боротьби за об'єднання Італії Дюма провів три роки у цій країні, де видавав газету *Indipendente*; підтримував дружні стосунки з Джузеппе Гарібальді — національним героєм Італії, полководцем, письменником.

Наприкінці життя Дюма - відомий свого часу гурман - працював над кухонною книгою «Великий кулінарний словник». Звістку про перші поразки французів під час франко-пруської війни Олександр Дюма

сприйняв як особисте горе. Незабаром він зазнав першого удару. Напівпаралізований, він встиг дістатися до будинку сина в Пюї, під Дьєпом, де й помер від повторного удару за кілька місяців, 5 грудня 1870 року. Через два роки його тіло перепоховали в м. Віллер-Котрі, а 30 листопада 2002 року, згідно з декретом президента Франції Жака Ширака від 19 березня 2002 року, відбулося урочисте перенесення праху Олександра Дюма-батька до паризького Пантеону. На площі генерала Катру в 17 окрузі Парижа в 1883 році було встановлено пам'ятник великому письменнику роботи Густава Доре.

Сьогодні, шановні колеги, ми хочемо звернути вашу увагу на першу книгу трилогії Олександра Дюма-батька – роман **«Три мушкетери»**. Історико-пригодницький роман, а точніше – історико-авантюрний роман побачив світ у середині XIX століття. Він, як і багато романів того часу, з динамічним розгортанням сюжету, друкувався по розділах - тобто був призначений для опублікування в періодичній пресі. Читачі з нетерпінням чекали продовження пригод улюблених героїв у наступних номерах. Щоб збільшити передплату, власники журналів часто запрошували відомих письменників публікувати у їхніх виданнях окремі частини своїх романів. Такий вид видання називався «роман-фельєтон», і більшість пригодницьких романів XIX століття вийшла саме у такому форматі.

Олександр Дюма хотів назвати свій роман «Атос, Портос, Арамис та д'Артаньян». Видавець, прочитавши першу третину, сказав: «Чудово! Все чудово. Але тільки - нестерпна назва. Відчуття, що хтось має намір викликати диявола». Видавець запропонував: «Давайте назвемо цей роман «Три мушкетери». Дюма, за його власними спогадами — втім, написаними пізніше, коли він був надзвичайно відомим письменником, — відповів: «Мені однаково. Називайте, як хочете. „Три мушкетери“ так „Три мушкетери“. У цьому є певна загадка».

Роман, що призначався для широкого кола читачів, містив у собі безліч захоплюючих подій, пригод, описів змов, поєдинків, складних інтриг, що надавали драматичної напруженості розповіді.

Ми не переказуватимемо чи нагадуватимемо вам любовну інтригу роману, вона досить відома. Погодьтеся, у наш час важко знайти людину, яка хоча б раз у житті не прочитала цей твір! Сьогодні ми хочемо торкнутися іншої, історичної інтриги, яка в романі теж займає провідну позицію.

У середині XIX століття до найпопулярніших авторів у жанрі історичного роману можна було, у першу чергу, сміливо віднести Вальтера Скотта: його романи користувалися шаленою популярністю,

перекладалися на всі європейські мови. І йому, як автору, багато хто наслідував. Безумовно, Олександр Дюма теж орієнтувався у своїй творчості на Вальтера Скотта. У своїх історичних романах Дюма представляв картину відповідного часу, насамперед, розгортання політичної історії (придворне життя, війни, переговори, інтриги тощо) та культурного життя. Усі герої Дюма – сміливі, шляхетні, виборюють справедливість, активно втручаються у перебіг історичних подій.

Якщо ви відкриєте будь-яку книгу з літературознавства, присвячену «Трьом мушкетерам», ви побачите, що цей роман написаний слідами так званих «Мемуарів пана д'Артаньяна, капітан-лейтенанта першої роти королівських мушкетерів, які містять безліч приватних і секретних речей, які відбулися за царювання Людовіка Великого» — книги, яка вийшла в 1700 році і належала перу французького письменника-емігранта, який довгий час жив у Голландії, на прізвище Куртиль де Сандра (наголос на останньому складі). Ми про нього мало що знаємо, хоча Куртиль де Сандра опублікував величезну кількість текстів і в нього була дуже авантюрна біографія. Зокрема, він, як і «належить» французьким письменникам, у тому числі кінця XVII століття, опинився в Бастилії. І, за його запевненнями, у Бастилії зустрів пана д'Артаньяна (або його родича: версії трохи розходяться). Він записав оповідання цієї людини і потім, вже перебуваючи в Голландії, літературно опрацював та видав книгу. Наскільки це відповідає дійсності, нам судити важко.

У романі Олександра Дюма «Три мушкетери» зображені як відомі реальні історичні діячі, так і незначні історичні особистості або вигадані персонажі (слуги мушкетерів, служниця міледі, сім'я Бонасьє), але вкрай необхідні для яскравішої та об'єктивнішої картини оповідання. Тут є і ще одна причина: як було сказано раніше, письменник отримував гонорар рядково і, звичайно, Дюма вводив нових героїв, щоб ці виплати були більшими. Сюжет роману від цього лише виграв, бо автор робив це майстерно!

Хто ж був історичними зразками головних героїв роману? Спробуємо це з'ясувати, бо, що вони реально існували – факт. Мушкетер на прізвище д'Артаньян цілком реальна людина. Це якраз той випадок, коли маленька людина потрапляє у велику історію. Він стикається з тими людьми, які роблять історію в цей момент: це, звичайно, Людовік XIII, який царював тоді у Франції, це його головний міністр — кардинал де Рішельє, це герцог Бекінгемський, який приїжджав як посол до Франції, це королева Франції Ганна Австрійська - і так далі. У романі безліч справжніх персонажів і справжніх подій.

Отже, безстрашний і спритний д'Артаньян, головний герой роману «Три мушкетери», - обличчя цілком собі історичне. Справжнє повне ім'я прототипу – Шарль де Батц-Кастельмор, граф д'Артаньян.

Народжений між 1611 та 1615 рр. Помер у 1673р. Гасконець і мушкетер. Але він не був маршалом і носив титул графа, тоді як персонаж менш знаний, хоч і став маршалом. Справжній д'Артаньян став мушкетером у 1644 році, вже після епохи Рішельє. Був довіреною людиною Мазаріні (головного міністра при дворі французького короля Луї XIV, дипломата та політичного діяча) під час Фронди (політичної опозиції), брав участь у арешті Фуке (суперинтенданта фінансів), загинув у битві при Маастріхті у 1673 році.

Благородний і проникливий Атос (у книзі Дюма - граф де Ла Фер) - справжнє ім'я Арман де Сіллег д'Атос д'Отв'єль (1615-1643).

Народився в провінції Беарн. З убогих відомостей про його життя відомо, що він був чудовим фехтувальником, помер у 1643 році - ймовірно, від рани після однієї з дуелей, тому що тіло знайшли поблизу ринку Пре-о-Клерк - улюбленому місці дуелянтів. Атос загинув ще до того, як граф д'Артаньян був зарахований до мушкетерів.

Марнославний і добросердний Портос (у романі – барон дю Валлон де Брасьє де П'єрфон) - носив ім'я Ісаака де Порто (1617-1712) - походив із знатного роду, відомого і в XIX столітті, і служив у загоні королівських мушкетерів з 1643 року.

Четвертий персонаж з когорти мушкетерів - хитромудрий і потайливий Арамис (у романі - шевальє Рене д'Ербле, єпископ Ваннський), справжнє ім'я Анрі д'Арамітц (1620-1674) - дворянин, світський абат в сінешальстві Олорон, зарахований у роту мушкетерів, якою командував його дядько-капітан-лейтенант дю Пейре, граф де Тревіль. Якийсь час жив у долині Барітон; на схилі років він пішов у свої володіння разом із дружиною та чотирма дітьми.

Розповідь у романі починається з квітня 1625 року, а облога Ла-Рошелі відбувалася 1627 року. У цей період справжньому д'Артаньяну було не більше 14 років, Атосу-12, Портосу – 10, а Арамису – 7. Щоб ввести ці події в оповідання, Олександр Дюма «зістарив» своїх персонажів. Необхідно згадати, що книга Куртиля де Сандра вийшла у світ приблизно через тридцять років після смерті д'Артаньяна, і автор писав вигадані мемуари свого героя, користуючись справжніми документами про життя і діяльність д'Артаньяна та його трьох друзів-мушкетерів. Або ще, у Сандра говориться, що три мушкетери були братами, тим часом як йому добре було відомо, що вони походили з різних дворянських сімей і носили різні прізвища.

З «Мемуарів...» Сандра Дюма почерпнув численні подробиці вдач XVII століття, взяв імена своїх героїв, епізод подорожі д'Артаньяна до Парижа, інтригу з Міледі, викрадення рекомендаційного листа до Тревілья, дуель у Пре-о-Клерк, образи гвардійців кардинала, вступ

д'Артаньяна до полку Дезесара; просту кабатницю письменник перетворив на чарівний образ мадам Бонасьє. Звідси були запозичені і відомості, що стосувалися службової діяльності д'Артаньяна у Мазаріні, поїздки гасконця в Англію, його участь в арешті Фуке. А ось із книги П'єра-Луї Редерера (французького публіциста та державного діяча) «Політичні та любовні інтриги французького двору» романіст запозичив історію з алмазами, надісланими французькою королевою Анною Австрійською герцогу Бекінгему. Але невичерпна сила уяви дозволила письменнику при дуже вільному поводженні зі своїми джерелами створити на їх основі твір, глибоко своєрідний і за художньою формою, і характером змісту. Але повернімося до реальних історичних особистостей.

Міледі (у Дюма - фатальна жінка і одна з головних темних геніїв цієї книги, навколо якої крутиться маса інтриг), її можна віднести до реальної історичної особи. Прототипом вважається графиня Люсі Карлайл, покинута коханка Бекінгема, яка з ревнощів стала суперагентом Рішельє. Рошфор (у романі – відданий радник кардинала). Прототипом з'явився образ людини, що фігурувала у «Спогадах д'Артаньяна» під прізвиськом Роне, або Росне, мемуари Анрі Луї де Алуанї, маркіза де Рошфора (помилка в імені: його звали Шарль-Сезар (Шарль Сезар де Рошфор де Сент- -1687р.)), і графом він став лише після смерті батька 1663 року. Донедавна Рошфор вважався вигаданим персонажем. Але завдяки прагненню істориків з'явилися дані, що підтверджують правдивість написаного Куртилем.

Король Людовік XIII Справедливий - царював у Франції в період з 1610 по 1643 роки.

Арман Жан дю Плессі, кардинал де Рішельє – головний міністр при дворі короля Людовіка XIII, принц Церкви. Так само справжнім є наявність у кардинала своєї власної армії, якогось подоби особистого війська – гвардійців. Це справжній факт, але це було дуже незвичайно для XVII ст. Тому що наявність гвардії у кардинала, як і наявність мушкетерів у короля, це один з атрибутів влади. Тільки король має право йти, оточений військовими, озброєними людьми — на відміну людей знатного походження, яких оточують дворяни і пажі, але не регулярне військо. Кардинал де Рішельє був справді всемогутнім міністром. На думку Дюма, ніщо у Франції не відбувається без волі Рішельє. Тут ми підходимо до тієї інтриги, яка є центральною для роману - хоча вона не лежить на поверхні. Головна, з історичної точки зору інтрига, яку ми бачимо в романі, — це стосунки короля та кардинала.

Король та кардинал складають пару. У романі Дюма король — безвільний, слабкий, жадібний, що нічим не цікавиться. У першій

сцені бачимо, що король грає у карти. Не любить програвати. Коли виграє, він ніколи не перериває гру, а коли програє, відразу закінчує, забирає виграш і йде. Рішельє, навпаки, невтомний працівник, він увесь час перебуває в русі, інтригує, але паралельно з цим займається великою політикою. І у нас складається уявлення про короля як про маріонетку, якою водить дуже розумний ляльковод, у цій ролі і виступає кардинал де Рішельє. А яким Рішельє був насправді, яким був Людовік XIII?

Як ми говорили раніше, це пара. Це два персонажі, яких неможливо (і досі не виходить) поділити. Якщо ми вирішуємо, що Людовік XIII слабкий, значить, ми говоримо, що Рішельє всесильний. Якщо, як сучасні історики показують, Людовік XIII був далеко не слабовільним, а, навпаки, надзвичайно рішучим королем, дуже войовничим і в основному вирішував все самостійно, тоді фігура Рішельє радикально змінюється.

Проблема полягає в тому, що про Рішельє так багато написано, що ми вже не можемо відрізнити правду від легенди. Арман Жан дю Плессі, кардинал де Рішельє, звичайно, був надзвичайно розумним політиком, тонкою людиною. Він не був таким бадьорком, яким його зображує Дюма, тому що Рішельє, незважаючи на свій вік, страждав безліччю недуг і не дуже міг брати участь у військових кампаніях, хоча йому доводилося це робити. Його справді в останні роки життя носили на ношах, бо він не переносив трясіння: у нього були дикі болі. Тобто це персонаж, звичайно, набагато складніший, ніж той, якого представляє Дюма. І персонаж, психологію якого ми досі дуже мало розуміємо, тому що документи про Рішельє, що збереглися, — це в основному дипломатичне листування.

Що стосується його кривавої репутації, то, будучи принцом Церкви, Рішельє не мав права підписувати жодні укази про страти. Усі страти, звісно, перебувають на совісті Людовіка XIII, і сучасники це розуміли. Будучи частиною Римсько-католицької церкви (неважливо, кардиналом — не кардиналом), Рішельє було причетний до кровопролиття. Іноді Людовік XIII залишав на нього командування армією і він брав участь як полководець у деяких битвах, але сам нікого не вбивав. Були стратегічні рішення, що він приймав. Взагалі, життя Рішельє набагато більше регулювалось вимогами Церкви, ніж нам здається зараз, з XXI століття, — не в останню чергу тому, що він був людиною щиро віруючою і щиро відданою Церкві. Хоча теж був скоріше прихильником верховенства держави над Церквою, але в ослабленій формі.

Одна з головних складнощів полягає в тому, що Рішельє дуже важко описати як одну особу. Через широту його діяльності, непередбачуваність рішень і нашого нерозуміння, хто реально

приймав рішення (король, кардинал, королівська рада, хтось ще), ми не можемо все це звести і зосередити в одній фігурі так, щоб вона зберегла якісь людські риси.

Дюма надходить надзвичайно цікаво, тому що він відсікає дуже важливу половину діяльності Рішельє, пов'язану з Церквою, — тоді йому простіше зібрати інші якості, які не завжди справжні, які він частково приписує Рішельє, але принаймні виходить характер. Коли історики намагаються написати біографію Рішельє, найбільш очевидною проблемою є те, що Рішельє виходить людиною без властивостей, там немає характеру.

Як розподіляється влада у Франції XVII століття? Як управляється Франція? Для Дюма, який жив у епоху революцій і був свідком кількох революцій вже у XIX столітті, це питання зовсім не порожнє. Те, як Дюма представляє двох своїх головних історичних героїв, Людовіка XIII і кардинала де Рішельє, багато в чому потім визначить наше сприйняття цих двох історичних персонажів, тому що «Три мушкетери» будуть шалено популярні і у Франції, і за межами Франції. І досі історики люто борються проти тих образів Людовіка XIII і кардинала де Рішельє, які побудував Дюма. Зазвичай ми дивимося на Дюма як на майстра інтриги (і це цілком справедливо, він справді чудово вміє вибудовувати сюжети), але, крім інтриги, у його романі міститься набагато більше. Там можна знайти речі, що стосуються і уявлень про політику, і уявлень про історію, і уявлень про філософію історії.

Коли Дюма береться за «Двадцять років по тому», які він історично готує, напевно, краще, ніж «Трьох мушкетерів», там набагато більше історичного фону, точних історичних деталей, він ретельно опрацьовує мемуари, там дуже багато цікавих портретів. але сам собою цей роман, звичайно, менш радісний і менш інтригуючий, ніж «Три мушкетери». А «Десять років по тому» представляє вже зовсім іншу епоху. Але сам імпульс до того, що зараз називається «створенням світу», художнього світу, звичайно, у цих романах-журналах сильно відчувається. І не випадково, що він передається як автору, а й читачам. Дюма — один із тих письменників, які цілі покоління починають читати з дитинства та перечитують до самої старості. І треба думати, що таке зізнання дається не дарма.

Завершити розповідь про роман «Три мушкетери» хочеться цитатою іншого великого французького письменника. Віктор Гюго написав про нього такі рядки: «... Олександр Дюма — один із тих людей, яких можна назвати сіячами цивілізації; він очищає і покращує уми небаченим веселим та яскравим світлом; він запліднює душі, уми, мислення, він народжує спрагу читання... Олександр Дюма спокушає, зачаровує, зацікавлює, розважає та вчить. З усіх його творів, таких

численних, таких різноманітних, таких живих, таких чудових, таких могутніх випромінюється якесь чисте світло самої Франції».

Погодьтеся, краще сказати неможливо!